

Heijmen Dullaert (1636-1684) ging veel om met predikanten

Een vergeten dichter over Jezus' lijden

Door L.F. Kosten MA
te Kapelle

Als duidelijkste voorbeelden van de barok werden ze tijdens mijn studie Nederlands vaak aangehaald, enkele gedichten van Dullaert. Ze gaan over Jezus' lijden voor zondaren. Het zijn er acht in totaal. Ik neem de helft ervan op en licht ze toe. Behalve onderstaande gedichten zijn er gedichten over Petrus, die zijn Meester verloochent, over Jezus die bij Herodes bespot wordt, over Zijn vijf wonden en over de speer waarmee Hij doorstoken werd. Maar eerst beantwoord ik de vraag wie Dullaert was.

Over Dullaert is niet veel bekend. In de uitgave die David van Hoogstraten in 1719 op de markt brengt, dus enkele decennia na de dood van de dichter, staat wel een korte levensbeschrijving, zodat we enigszins te weten komen wie Dullaert was. Hij was in ieder geval een zwakke man. Om die reden richt hij zich vooral op werk van de geest.

Achtereenvolgens noemt Van Hoogstraten zijn aanleg voor schilderen, muziek, letteren en talen. Dullaert is een leerling van Rembrandt. Werk van Dullaert werd als werk van Rembrandt verkocht, zo goed wist hij de grote meester te kopiëren. Of Dullaert instrumenten bespeelde, laat het korte levensbericht niet weten. Wel staat er dat de man bijzonder mooi zingen kon.

Zijn letterkundige gaven blijken duidelijk uit de nagelaten gedichten, vindt Van Hoogstraten. Dullaert was een lezer. Hij las graag boeken over de geschiedenis. Deze dichter sprak goed Frans, vertaalde ook boeken uit het Frans en was diaken in de Waalse kerk.

Als het spreekwoord 'Zeg mij wie uw vrienden zijn en ik zal zeggen wie gij zijt' toegepast wordt op Dullaert, is hij een ernstige man geweest. Hij ging namelijk veel om met predikanten en andere 'luiden van ernst'. Onbesproken levenswandel, stil, ingetogen, plichtgetrouw.

Met zulke kernwoorden is Dullaert zeker te typeren. Oud is de man niet geworden. Hij kwam 1636 ter wereld en verliet dit tranendal in 1684.

Sonnetten

Tranendal. Gold dat voor Dullaert al, veel meer voor zijn Zaligmaker, Jezus Christus. In *Christus in 't hofken* ziet hij de Zoon des mensen in grote strijd. Waarom eigenlijk? Het gedicht geeft er antwoord op.

Voor het gemak heb ik de gedichten in de huidige spelling afgedrukt. Dullaerts gedichten die hierna volgen, zijn allemaal sonnetten. Die vorm is velen bekend. In 14 regels schetst de dichter een situatie die hij op een of andere manier toepast. De geschetste situatie staat

in de eerste acht regels, de toepassing is in de laatste zes te vinden. Vaak vormen de eerste acht regels een tegenstelling met de laatste zes.

Christus in 't hofken

Wat rode klonteren besmeuren deze gronden!

Wordt Gij van zonde en wet, van dood en hel omringd?

*Zeg, heeft de liefde Uw hart in hare gloed verslonden,
uw hart dat smeltende door huid en klee'dren dringt?*

*Heeft U Gods toorn een pijn in 't ingewand gezonden,
die Uw beangst gemoed zo vinnig praamt en wringt,
dat Zijne wonde, o mij, bloedt uit ontel'bre wonden,
dat uit elk zweetgat, ach!, een purperen ader springt?*

*Maar hebt Gij eertijds, Heer, uit teder mededogen
twee waterstromen uit twee zielbeminnde ogen,
om een Jeruzalem, die gruwelstad, verspreid,*

*is 't wonder dat Gij dan, in onze schuld getreden,
om zo veel gruwelen van zo veel duizend steden,
nu duizend stromen bloeds uit duizend ogen schreit?*

De verteller brengt als het ware een bezoek aan Gethsémané. Op de grond ziet hij de dikke druppels bloed liggen. Het zijn er zo veel! En hij vraagt zich af waarom hij die er aantreft?

Dat ze van Jezus afkomstig zijn, is hem wel duidelijk. Maar waarom leed Hij zo? In de strofes een en twee staan drie mogelijke antwoorden. De eerste is dat Jezus aangevallen werd door 'zonde en wet'. Dat tweetal hoort bij elkaar: uit de wet is de kennis der zonde. Maar direct erop volgen 'dood en hel', de straffen die op de zonde volgen. Is het dus zo dat Jezus van buitenaf aangevallen werd? Of komt het van binnenuit?

Dat is de tweede mogelijkheid: misschien hebben de vlammen van het liefdesvuur Christus' hart zo geraakt dat de huid en de kleren het bloed niet meer konden tegenhouden. Het zou ook kunnen zijn dat

God de Vader verantwoordelijk is voor het storten van het bloed.

De volgende zin staat in het gedicht in een wat ongewone volgorde: heeft God in zijn toorn bij U een pijl in het innerlijk geschoten? Dat veroorzaakt felle pijn, een angstig gemoed en het legt druk op Hem en het wringt van binnen.

Daarna komt de dichter weer bij wat hij ziet: bloed. De pijl is zo geschoten dat Hij bloedt uit ontelbare wonden. Eén pijl, maar vele wonden en uit elke porie ontspringt een donkerrode ader oftewel er wordt donkerrood bloed uit Hem geperst dat over Zijn huid stroomt.

In de derde strofe verwijst Dullaert naar het moment waarop Jezus weende over Jeruzalem. Behalve het stromende bloed waren er ook stromende tranen. De tere en medelijdende Jezus stortte die tranen over de stad vol zondaren, Jeruzalem. Zijn ogen zagen de stad en haar inwoners en Hij had liefde tot hun ziel. Hij voorzag het vreselijke lot dat Jeruzalem wachtte.

Aan het eind kijkt de dichter vooral naar zichzelf. Er volgt dus letterlijk een toepassing. Hij kwam om onze schuld te dragen. Daarbij ging het niet over één stad, Jeruzalem, maar over talloze steden boordevol met zondaren. Is het dan verwonderlijk dat Jezus nu Zijn bloed breed laat stromen ter verlossing van vele zondaren? Een retorische vraag die aanduidt dat dit volstrekt terecht is!

Na het lijden in Gethsémané volgt het verraad door Judas. Dullaert schrijft daarover een bij uitstek barok gedicht met *Verraderlijke kus*. Dat barokke blijkt bijvoorbeeld in de vier uitroepen waarmee het gedicht inzet, herhaald in strofe twee. Net als in de andere gedichten zijn hier volop tegenstellingen te vinden.

Verraderlijke kus

*Wat vriendelijker schijn bij vijand'lijker haat!
Wat bitterder gemoed bij zoeter liefdeteken!
Wat zedelozer hart bij zedelijker spreken!
Wat christelijker groet bij duivelsver verraad!*

*Wie zag ooit zo veel strijd in vredelijker staat?
Wie schandelijker hoon zachtmoediglijker wreken?
Wie schoner hemelzon door vuiler helnacht breken?
Wie zaligender goed bij doemelijker kwaad?*

*Aartsvader Abraham, het lustte u eens te zeggen,
dat hel en paradijs al 't afzonderd leggen,*

en nooit verzaligd mens de jammerpoel genaakt.

*Maar dit zijn wonderen die ons vernuft doen strijken,
dat hier de hemel zelf de snoodste afgrond raakt,
om ons het groot geduld van Jezus te doen blijken.*

Volgens de bezorger van Dullaerts werk, dr. P.C.A. van Putte aan wie ik veel ontleen, is er geen sprake van een vergrotende trap in woorden als vriendelijker en bitterder. Die –er drukt veel meer een gevoel uit.

Een vriendelijk voorkomen heeft Judas, maar in zijn hart is louter haat. Zijn innerlijk stemt volstrekt niet overeen met zijn daad, de kus die hij geeft als een teken van liefde. Zijn lage bedoelingen stemmen niet overeen met de mooie taal. De kus van broederschap en vrede steekt schril af bij het satanische verraad.

Judas levert een felle aanval op Jezus, maar doet dat uiterlijk erg rustig en vreedzaam. Jezus heeft met enkele verwijtende woorden antwoord gegeven op schaamteloze bejegening die hem ten deel viel. Staat Jezus voor de zon, dan is Judas beslist de duisternis van de nacht. Zaligmakend goeddoen contrasteert met verdoemelijke boosheid.

Vader Abraham heeft ooit opgemerkt in de gelijkenis van de rijke man en arme Lazarus dat er een kloof ligt tussen de hemel en de hel. Wie ooit zalig geworden is, kan nooit meer in de hel komen. Maar ons verstand staat stil, laat Dullaert weten, als we hier de hemel, Jezus, de afschuwwekkende hel, Judas, zien ontmoeten. Hier wordt ons getoond hoe lijdzaam Jezus was.

Het derde gedicht staat bij Dullaert wat later in de bundel, maar ik haal het vanwege de chronologie naar voren. Het staat in schril contrast met het vorige. Daar bleek de vriend de verrader te worden. Hier komt een vijand in de vriendenkring. Ook in dit gedicht loopt het over van antithesen en paradoxen.

De bekeerde moeder

*Die langs het aardrijk zworft om op wat buit te passen,
wiens flukse wakkerheid de reizenden verriedt,
heeft hier, dus vast gekneld, de volheid zelf bespied,
en komt het hemelrijk tot roofgoed te verrassen.*

*Die diep in eenzaamheid de hand wies in de plassen
van een verdoemend bloed, wordt hier, daar 't ieder ziet,
in 't zaligende bloed, dat Jezus vast vergiet
aan hand, aan lijf, aan ziel, van bloedschuld afgewassen.*

Heijmen Dullaert

*Hij, in zijn moorderschap aan schaduwen verplicht,
wordt in 't geloof bedraagd van een genadelicht,
terwijl zijn kwijnend oog 't natuurlijk licht gaat deroeven.*

*De kruisnacht, door het recht de booswicht aangezeid,
wordt de boetvaardigen een dag van zaligheid.
Die dood was toen hij leefde, o, leeft hier in zijn sterven.*

De moordenaar wordt geschetst als iemand die overall loerde op buit. Steeds probeerde hij mensen die op reis waren te overrompelen. Maar nu kan hij niet veel meer, want hij is stevig vastgemaakt aan de kruispaal. Hij kijkt naar Jezus en vindt dan niet 'wat buit', maar een volheid. Was hij voorheen altijd aan het loeren tot hij iets vond, hier is de moordenaar degene die verrast wordt: hij krijgt onverwachts het Koninkrijk der hemelen als buit!

Toen niemand het zag, sloeg de moordenaar toe. Hij maakte zijn handen vuil aan het bloed van zijn slachtoffer. Daardoor maakte hij zich schuldig. Maar op Golgotha ziet iedereen hem. Hier wordt hij door Jezus' lijden en sterven gereinigd. Jezus' bloed, dat Hij voortdurend vergiet, maakt hem zalig. Dat hij schuldig is aan moord (bloedschuld), wordt hem geheel vergeven.

Als moordenaar hield hij zich op in duisternis, maar nu beschijnt hem het licht van genade. Wel breekt nu zijn natuurlijk oog waardoor hij het daglicht als maar minder waarneemt.

De deugniet zou volgens recht eeuwig verloren moeten gaan, maar er komt nu voor hem, de boetvaardige, een dag van zaligheid en geluk. Was hij geestelijk dood toen hij leefde, nu leeft hij geestelijk hoewel hij het tijdelijke met het eeuwige verwisselt.

Het vierde gedicht in deze reeks brengt ons weer aan het eind van Jezus' lijden. Het is het gedicht *Christus stervende*.

Christus stervende

*Die alles troost en laaft, verzucht, bezwijmt, ontverft!
Die alles ondersteunt, geraakt, o mij!, aan 't wijken.
Een doodse donkerheid komt voor Zijn ogen strijken,
Die kwijnen, als een roos die dauw en warmte derft.*

*Ach wereld, die nu al van zijne volheid erft,
Gesternten, engelen, met uwe hemelrijken,
Bewonderen der aarde, ai, toeft gij te bezwijken,
Nu Jezus vast bezwijkt, nu uwe Koning sterft?*

*Daar Hij het leven derft, wil ik het ook gaan deroeven,
Maar hoe Hij meerder sterft, en ik mee wil gaan sterven,
Hoe mij een voller stroom van leven overloeit.*

*O hoge wonderen! Wat geest is zo bedreven,
Die vat hoe zo veel sterkte uit zo veel zwakheid groeit,
En hoe het leven sterft om doden te doen leven?*

Heel paradoxaal zet het gedicht in. De trooster Jezus, Die als God voor Zijn hele schepping zorgt, slaakt hier Zijn laatste zuchten. De doodskleur is al te zien en Hij geeft ten slotte het leven. Hij, Die al wat geschapen is in stand houdt, begint Zelf te wankelen. De duisternis van de dood valt op Hem. Zijn ogen worden dof en flets.

Aan het eind van strofe 1 trekt Dullaert een vergelijking met een bloem. Hij wijst op een roos, waarbij een Bijbelkenner direct zal denken aan de tekst uit Hooglied 2: Ik ben een Roos van Saron... Maar als die roos water en warmte mist, laat hij zijn bloem hangen. Wat had Hij dorst en hoe koud was het Hem in ieder geval figuurlijk tussen al Zijn haters, terwijl ook Zijn Vader Hem verlaten had! Een uitermate raak beeld dus.

Nu de Schepper van de wereld, de Koning ervan dus, bezwijkt, rijst de vraag hoe het geschapene reageert. Wereld moet kennelijk heel ruim genomen worden: daartoe behoren ook de sterren, de engelen en mens en dier. Alles wat geschapen is, leeft uit Zijn volheid. Denk aan de tekst: uit Zijn volheid ontvangen we ook genade voor genade.

De vraag die de dichter stelt aan al het geschapene is of het ook bezwijkt? Een logische vraag: als de Schepper en Onderhouder het leven geeft, moet in feite toch ook wat van Hem afhankelijk is, ondergaan!

Nu Jezus het leven kwijtraakt, wil de ik-figuur ook niet langer meer leven. Maar dan doet hij de paradoxale ervaring op: hoe meer Hij sterft, hoe meer de mens (zondaar) levend wordt!

Hoe intelligent de mens ook zijn mag, maar dit is niet te volgen. Dit zijn 'hoge wonderen', waarin wellicht twee gedachten samengaan: ze komen uit de hemel én het zijn heel grote wonderen. De inhoud van het wonder is: grote kracht uit enorme zwakte. Het Leven sterft. Jezus geeft het leven. Waartoe? Opdat dode zondaren zouden leven. Het is en blijft de verwondering van elke gelovige!

Vergeten dichter

Dullaert is vergeten. Bijna nooit duikt zijn naam nog op. Natuurlijk komt die wel voor in de meest recente literatuurgeschiedenis, maar daarmee is niets gezegd over de aandacht die een schrijver nu nog krijgt.

Toch heeft hij werk gemaakt dat de moeite van het bestuderen waard is. Ik ben er de redactie dankbaar voor dat ze de gelegenheid heeft geboden deze man nog eens voor het voetlicht te halen.